

jaciment paradigmàtic (Garcia i Llinares, Moro i Tuset, *Necròpolis del conjunt episcopal d'Ègara*, p. 403-419). L'estudi de les necròpolis tardoantigues i altmedievales aparegudes en la intervenció recent a l'església de Sant Quirze i Santa Julita continua amb la perspectiva sobre el territori de la província de Barcelona (López-Prat i Garcia-Guixé, *La necròpolis de Sant Quirze i Santa Julita [Sant Quirze del Vallès entre l'Antiguitat Tardana i l'Alta Edat Mitjana]*, p. 421-430). A. López Batlle (*El suburbi funerari de Barcino a l'Antiguitat Tardana*, p. 431-456) dedica un extens article al notable coneixement que tenim fins avui de les necròpolis sorgides al *suburbium* de la ciutat de *Barcino* durant l'Antiguitat Tardana. Finalment, trobem la intervenció arqueològica que es va efectuant des de fa anys a Santa Margarida de Martorell (Farreny, Mauri i Navarro, *La necròpolis de Santa Maria de Martorell*, p. 457-468) i que ha recuperat un extens cementiri amb una cronologia del segle v fins al segle XIII.

Com no podia ser d'altra manera, un monogràfic aprofundit i amb noves dades sobre el conjunt de Sant Miquel d'Olèrdola clou el llibre (Molist i Bosch, *El cementiri medieval de Sant Miquel d'Olèrdola [Olèrdola, Alt Penedès, Barcelona]*, p. 469-494).

Qüestions com les cronotipologies de les tombes dels cementiris tardoantics i altmedievales, la quantitat de cementiris coneguts i estudiats, els rituals i les tradicions lligades al món del culte funerari, els materials i objectes que apareixen a les tombes i necròpolis, la relació de les necròpolis amb l'hàbitat i el territori, l'ús del vocabulari que apareix en la documentació original... totes queden obertes amb aquests dos volums i obren vies d'anàlisi més aprofundides per a un estudi panoràmic i transversal. *Arqueologia funerària al nord-est peninsular (segles VI-XII)* de ben segur marcarà un abans i un després en el coneixement del món dels morts i de la mort, reobrirà el debat i suscitarà noves inquietuds i necessitats respecte a aquest període de temps que tant ha definit la nostra cultura i al qual injustament s'ha prestat molt poca atenció fins avui.

Martí Puig Pugès

CARRÉ, Florence i HENRION, Fabrice (dirs.), *Le bois dans l'architecture et l'aménagement de la tombe : quelles approches ?*, Actes de la table ronde d'Auxerre (Auxerre, 15-17 octobre 2009), Mémoires publiés par l'Association Française d'Archéologie Mérovingienne XXIII, Musée d'Archéologie Nationale, Saint-Germain-en-Laye, 2012, 448 p., ISBN : 978-2-9524032-8-7.

La publicació dedicada a l'ús de la fusta en l'arquitectura i el condicionament de les sepulcres no deixarà indiferents els arqueòlegs i antropòlegs especialitzats en arqueologia funerària i esdevindrà consulta obligada per a tots els qui hagin d'afrontar la intervenció d'una necròpoli. Aquest és un d'aquells llibres que obre camins, que esdevé un referent, que per-

met avançar en el coneixement dels rituals i de les formes associades a la mort i que, alhora, ens mostra les limitacions de la nostra disciplina, sobretot quant hem de tractar amb matèria orgànica i en les nostres latituds.

Florence Carré i Fabrice Henrion recullen en aquest volum, de 448 pàgines, els treballs presentats durant la reunió celebrada l'any 2009 al Centre d'Études Médiévales d'Auxerre, promoguda per l'Association Française d'Archéologie Mérovingienne (AFAM). La reunió tenia per objectiu mostrar els avenços en el camp de la determinació d'estructures de fusta en contextos funeraris després d'una primera trobada realitzada a París l'any 1997 amb el títol «Rencontre autour du cercueil» (1998, *Bulletin de liaison du GAUFIF*, núm. spécial 2), un període en què el desenvolupament del registre arqueològic i de les analítiques, la concreció cronològica i una major consciència en la detecció de la fusta han proporcionat un bon cos de treball. En aquesta ocasió s'ha obert el camp cronològic, oferint així la possibilitat de conèixer jaciments des del Neolític fins a l'època moderna, i el territorial, depassant les fronteres franceses.

L'obra s'estructura en cinc apartats per acabar amb unes conclusions concises i la valoració de les perspectives de futur (p. 437-438) que completen la clarificadora introducció (p. 11), ambdós treballs signats pels editors. En el primer bloc (*Le voir et en parler : approches méthodologiques*, p. 13-98) es fa un balanç de la metodologia a seguir des de diverses perspectives, començant pel coneixement iconogràfic, els problemes de vocabulari, la tecnologia relacionada amb la fusta o els diferents tipus de fusta utilitzats, per acabar amb el camp de les analítiques. En el segon (*Des évidences, lire le visible : les bois conservés*, p. 93-218) es descriuen exemples de diversos jaciments on la presència de fusta és evident, tots francesos excepte un d'alemany, i amb un ventall cronològic que abasta de l'Edat del Ferro a l'època medieval. Segueix un bloc (*Des déductions, voir l'invisible : traces de bois et indices*, p. 219-386), on la presència de fusta en les sepultures i necròpolis és indirecta, a través de traces. Disset articles se centren en un sol jaciment, des d'una sepultura neolítica de Bury (Oise) al cementiri modern de Saint-Jean-du-Perrot a La Rochelle (Charente Marítim), mentre que la resta analitzen temes concrets com ara la fusta a les tombes de cremació (p. 241-247), els exemples a la regió de la Lorena de cambres funeràries de doble contenidor (p. 277-282) o preparacions en fusta dins de sarcòfags (p. 335-361). En el capítol quart (*Transmettre l'image : des restitutions*, p. 387-402), dos treballs reflecteixen la importància de la restitució hipotètica de la sepultura per a la comprensió científica del fet funerari, exemplificat en un cas relacionat amb les tombes de banquetes i l'altre en dos taüts d'infants, ambdós casos d'època medieval. El darrer gran apartat, *L'utilisation funéraire du bois : un phénomène de société?* (p. 403-434) recull diferents articles que tenen en comú la seva aportació sobre el coneixement d'una societat, grup cultural o ètnic a través de l'ús de la fusta en cementiris del nord d'Itàlia, Suècia (segles IV-VI) i Hongria i Transilvània (esteles de fusta treballades, una recuperació identitària moderna). En aquest sentit, cal llegir l'article de Paolo de Vingo (p. 405-417), on explica que l'escassa utilització de la fusta en les necròpolis del nord d'Itàlia entre els segles V i VI fa plantejar la possibilitat que l'ús o no d'aquest material pugui ser un indicador «ètnic» de les poblacions estrangeres

establertes en aquesta àrea, sense deixar de banda el debat actual històric i etnogràfic sobre el tema.

Paga la pena detenir-se en el primer bloc, dedicat a la metodologia, ja que tracta de la problemàtica arqueològica entorn de la detecció de fusta en les necròpolis des de diferents vessants. Florence Carré (p. 15-25) treballa el tema iconogràfic (èpoques medieval i moderna) desglossant els problemes de la recerca, el potencial de les fonts iconogràfiques, les precaucions en el seu ús i les qüestions que plantegen. Com exemple, cita l'estudi de les creus de fusta que apareixen als manuscrits il·luminats. Fabrice Henrion (p. 27-28) posa l'èmfasi en l'ús del vocabulari, «problema» no del tot resolt i que queda palès en aquest volum, en què d'entrada no es va imposar un lèxic. La normativa descriptiva de les sepultures definida l'any 1994 en un col·loqui celebrat a Orleans i recollit per Michel Colardelle (1996, *Terminologie descriptive des sépultures antiques et médiévales*, a H. Galiné i E. Zadora-Rio (dir.), *Archéologie du cimetière chrétien*, Supplément à la Revue Archéologique du Centre de la France 11, p. 305-310) no s'ha implantat completament. Un cas n'és l'ús a vegades inadequat de les paraules *cercueil* (taüt) i *coffrage en bois* (encofrat de fusta). La primera s'ha de limitar a l'estructura funerària mòbil amb què es trasllada i es diposita el cos dins la tomba. La segona, a la immòbil —de planxes de fusta— que aguanta el sediment entorn de la fossa. En aquest sentit també cal fer una ullada a l'article signat per Jean-Yves Langlois (p. 109-115) sobre una tomba de nounat on s'exemplifica la dificultat de determinar en ocasions si es tracta d'un taüt o d'un encofrat, limitacions a les quals ha de fer front l'arqueologia quan les restes no són prou explícites.

Blandine Lecomte-Schmitt (p. 29-31) descriu els diferents estats de la fusta i ressalta la dificultat de la lectura arqueològica d'aquest material a les seves latituds: generalment es mostra en forma de traces, negatius, ferroginitzada o carbó. S'introdueix la figura de l'especialista en xilologia com a l'únic que permet determinar les restes de fusta en un jaciment. El treball de fusteria hi és exposat per Jean-Yves Hunot (p. 33-40), que defineix les espècies emprades i la tècnica segons el tipus de peça (taüt o encofrat). El procés comença amb l'elecció de la fusta, la preparació, la talla i l'assemblatge de peces (no sempre s'hi utilitzen claus, una dada a tenir en compte).

Dos articles posen l'èmfasi en la metodologia de camp, concretament en els protocols de recollida de dades, entre les quals les tafonòmiques, on, malgrat els avanços, encara hi ha mancances (Anne Dietrich, p. 41-48) i en el reconeixement de la fusta, amb un repàs historiogràfic dels vint anys d'excavació preventiva i publicació de resultats (Florence Carré, p. 49-66). L'estratigrafia pot ser molt reveladora de l'existència de fusta dins la tomba: efectes d'ensorrament o descomposició de la fusta, desplaçament dels ossos, posició dels claus. Carré aporta dos complets models de fitxes de registre. El treball de Lola Bonnabel (p. 67-73) exemplifica els articles anteriors amb dos casos de la zona del Marne datats a l'Edat del Ferro, en els quals la disposició de les capes, els objectes i les restes òssies fan possible determinar les estructures de fusta dins d'una sepultura (en el cas de la d'Auve, un llit o plataforma de tres taulons suportada per quatre peus de forma circular).

Hugues Doutrelepon, Kai Fechner, Olivier Vrielynck i Pascale Vandromme (p. 75-79) centren el seu treball en la tafonomia de tombes merovingies de l'àrea nord de França i centre de Bèlgica, basant-se en la determinació de les espècies vegetals i l'aplicació de làmines primes, amb especial referència als fenòmens de sedimentació que intervenen en la descomposició o conservació de la fusta. El darrer article d'aquest primer grup, signat per Morgane Liard i Hélène Froquet-Uzel (p. 91-98), ens apropa a la determinació de la presència de fusta mitjançant anàlisis fisicoquímiques, posant-ne com exemple el jaciment de Courcelles (Loiret), datat a l'Edat del Bronze.

A les conclusions (p. 437-438), els dos editors destaquen per una banda l'interès de la comunitat científica per la identificació d'elements orgànics desapareguts, particularment en el context funerari, i l'enorme quantitat de dades recollides els darrers anys. Per l'altra, es posen en evidència els límits de l'arqueologia, la necessitat que els arqueòlegs i els antropòlegs parlin un mateix llenguatge i d'harmonitzar-ne el lèxic, millorar i implementar les analítiques, insistir en el paper de les dades tafonòmiques...

Per bé que Carré i Henrion remarquen que resta encara un camí llarg per endavant, des de l'altra costat del Pirineus constatem com els nostres veïns ens porten un considerable i envejable avantatge (no s'hi val l'excusa de la latitud i la diversa conservació de les restes orgàniques: al recull es troba Vilarnau, un jaciment rossellonès). Un camí que comença amb el registre, continua amb la determinació tipològica de l'estructura i acaba amb la comparació de dates entre territoris i cronologies. Alguns exemples de les dades aportades: la fusta com a indicador de monument funerari aixecat sobre la tomba o simple senyal visual (Pierre Papin, p. 369-374), la detecció de cobertes de fusta en sepultures excavades a la roca (Philippe Blanchard i Grégory Poitevin, p. 389-396) o els efectes de l'esfondrament de plaques de fusta sobre l'esquelet (Florence Carré i Mark Guillon, p. 341-353).

De moment, amb aquest volum tenim una eina de treball i de suport que podem fer servir de referent en els casos concrets que s'hi inclouen, per a, abans de posar-nos sobre el terreny, definir de nou la metodologia a utilitzar quan s'intervé en un espai funerari. De ben segur que la seva lectura farà reflexionar molts arqueòlegs i revisar antigues excavacions.

No voldríem acabar sense destacar l'acurat tractament de la part gràfica, amb criteris homogenis i on esdevé imprescindible l'ús del color per a remarcar diferents aspectes de les imatges, que d'una altra manera passarien desapercibuts. Igualment, les abundants restitucions hipotètiques —tipologies de sepultures, processos de deposició del difunt, assemblatges de les peces...— en reforcen el caràcter didàctic, sense perdre el rigor científic de tota l'obra.

Núria Molist i Capella